

Προλογικό

Σῶμα: ἀπὸ τῆ βιβλικῆ κατάφαση στὴ μετανεωτερικῆ ἀπο-σωματοποίηση;

Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*, σὲ χρόνον ἀνυπόπτον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 2018, ἀφουγκραζόμενη τὴν πίεσιν ποὺ ἀσκεῖ ἡ ψηφιακὴ τεχνικὴ πάνω στὰ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα μὲ ἕμμεσον καὶ ἄμεσον ἀντίκτυπον καὶ ἀποδέκτην τόσο τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὅσο καὶ εὐρύτερα τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἔθεσε ὡς ἀφιερωματικὸν θέμα τὴν ἐπανατοποθέτησιν τοῦ ἐρωτήματος τελικὰ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος;» μὲ τὸν γενικὸν τίτλον: «Ἀνθρωπολογία καὶ Μετανεωτερικότητα».

Πρόκειται γιὰ ἓνα ζήτημα, τὸ ὁποῖον κάτω καὶ ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ ἀποκτᾶ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν ἄνθρωπον τίθενται πλέον καὶ ἐπανέρχονται στὴν ἐπιφάνεια μὲ μεγαλύτερη ὀξύτητα καὶ ταχύτητα. Ὡς προπομπὸς τοῦ ἐν λόγῳ θέματος τέθηκε ἡ ψηλάφησις τοῦ θέματος: «Τὸ φαινόμενον τῆς τεχνολογίας» καὶ ἤδη στὰ τεύχη 90, 3 (2019) καὶ 91, 1 (2020) τῆς *Θεολογίας* ἔγινε προσπάθεια νὰ περιγραφεῖ καὶ ἀναζητηθεῖ ἡ οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ψηφιακῆς τεχνικῆς, πέρα ἀπὸ τὸ τετριμμένον δίπολον: εὐλογία ἢ κατάρα, καλὴ ἢ κακὴ χρῆσις κ.τ.τ. – λὲς καὶ θὰ ἦταν ποτὲ ἐφικτὸ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ κακὴ χρῆσις τῆς!

Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν κατάθεσιν ἐλάχιστων εἰσαγωγικῶν σκέψεων, θὰ θέλαμε καὶ ἀπὸ ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσουμε ὅλους τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἄρθρων ποὺ προθύμως καὶ ἀνιδιοτελῶς ἀνταποκρίθηκαν καὶ στὸ ὑπὸ πραγμάτευσιν θέμα. Ἡ συμβολὴ τους εἶναι πολύτιμη γιὰ τὴν ἄχρι τοῦδε καὶ τὴν περαιτέρω ἀνοδὸν τῆς ποιότητος τῆς *Θεολογίας*, καθοριστικὴ τῆς καταξίωσιν τοῦ περιοδικοῦ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδον, γεγονός ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἀνταπόκρισιν ποὺ εἰσπράττουμε.

* * *

Ἡ θεολογία ἦταν καὶ εἶναι προφητικὴ. Ἀπαντοῦσε πάντοτε πρωτοπορικὰ ὑπὸ ἐσχατολογικῆ προοπτικῆς στὰ διαχρονικὰ ὑπαρξιακὰ

ζητήματα τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιγράφονται παραστατικὰ σέ ἕναν φημισμένο πίνακα τοῦ ζωγράφου Πῶλ Γκωγκέν, τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος θεωροῦσε ὡς τὸν καλύτερό του: « D'ou Venons Nous? / Que Sommes Nous? / Ou Allons Nous? »¹, δηλαδή: Ἀπὸ ποῦ ἐρχόμαστε; / Τί εἴμαστε; / Ποῦ πάμε;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ «στοιχειώνουν», θὰ λέγαμε, τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή. Τὸ ἴδιο ἐξ ἄλλου ἀναρωτᾶται καὶ ὁ Πλωτῖνος ὅταν θέτει στὴν ἀρχὴ τῆς πρώτης Ἐννεάδος τὸν τίτλο: «Τὸ τί ζῶον καὶ τίς ἀνθρωπος»² ἢ ἀργότερα ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μέσα ἀπὸ τὴ φράση: «εἶπε γὰρ μοί, τί ποτέ ἐστὶν ἀνθρωπος;»³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐριπίδης στὴν τραγωδία Ἐλένη θέτει διὰ στόματος τοῦ Χοροῦ τὸ ἐρώτημα: «Τί εἶναι θεὸς καὶ τί δὲν εἶναι καὶ τί ἀνάμεσά τους;» κι ἀμέσως ἀποφαινεται μὲ ῥητορικὴ ἐρώτηση: «ποιὸς ἀπὸ τοὺς θνητοὺς θὰ πεῖ ὅτι τὸ βρῆκε, ἐξετάζοντας πολὺ καιρὸ τὰ πάντα;»⁴. Εἶναι μία ἀπάντηση πού συνταιριάζει μὲ τὰ λόγια τοῦ Ὀδυσσεῆ Ἐλύτη: «Αἰῶνες τώρα πάνω ἀπὸ τὰ γαλάζια ἠφαίστεια. Μακριὰ στὸ σῶμα καὶ μακριὰ στὸ χῶμα πού πατῶ πῆγγα νὰ βρῶ ποιὸς εἶμαι. Τὶς μικρὲς ἐπιτυχίες καὶ τ' ἀδόκητα συναπαντήματα θησαύρισα, καὶ νὰ με: ἀνήμπορος νὰ μάθω τί δίνω, τί μοῦ δίνουν καὶ περισσεύει τὸ ἄδικο»⁵. Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅσο καὶ ἂν ψάχνει κάποιος νὰ βρεῖ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἀνθρωπος;», τὴν ταυτότητα δηλαδή (τὸ εἶναι) τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἴδια τὴν κτιστὴ σύστασή του, στὴ φύση του, θὰ ἀποτυγχάνει καὶ θὰ ἀπογοητεύεται.

Βεβαίως μὲ βάση τὴν ὀρθόδοξη θεολογία τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀνέκυψαν μὲ τὸν τρόπο πού τὰ γνωρίζουμε ἐμεῖς μὲ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα. Ὁ μετα-προπατορικὸς ἀνθρωπος (ὃς ὀρίσουμε ἐδῶ ἔτσι

1. Εἶναι ὁ τίτλος ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πλέον γνωστοὺς ζωγραφικοὺς πίνακες τοῦ Γκωγκέν, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνέγραψε στὰ γαλλικὰ στὴν ἄνω ἀριστερὴ γωνία τοῦ ἔργου, ἐνῶ στὴν ἄνω δεξιὰ ὑπέγραψε καὶ ἔβαλε τὴν ἡμερομηνία: P. Gauguin / 1897. https://web.archive.org/web/20091005114705/http://www.mfa.org/collections/search_art.asp?review=true&id=32558.

2. Πλωτῖνου Ἐννεάδες Α' α, 1.

3. Ἁγ. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὰς Πράξεις, Ὁμιλία ΛΒ'*, Ε.Π.Ε. 16Α, σ. 260.

4. Εὐριπίδου Ἐλένη, στ. 1137-39: «ὃ τι θεὸς ἢ μὴ θεὸς ἢ τὸ μέσον, / τίς φησ' ἐρευνησας βροτῶν / μακρότατον πέρασ εὐρεῖν».

5. Ὀδυσσεῆς Ἐλύτης, Ὁ μικρὸς ναυτίλος, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 1985.

τὸν ἄνθρωπο τῆς ἱστορίας, καθ' ὅτι ὁ ὅρος μεταπτωτικός μπορεί νὰ ἐκληφθεῖ καὶ διϋστικά) ἐπιμένει μὲ τὸν ἴδιο ἀποτυχημένο προπατορικό τρόπο νὰ δώσει λύση στὰ πρωτολογικά δεδομένα («χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς»)⁶ καὶ τὶς ἐσχατολογικὲς κλήσεις τοῦ θεοῦ («καθ' ὁμοίωσιν»)⁷. Ἐκτοτε μέχρι σήμερα τὰ ζητήματα-ἐρωτήματα τίθενται πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο ἀδυσώπητο τρόπο καὶ ἔνταση παραμένουν πλέον ἴδια καὶ τὸ μόνο ποὺ ἀλλάζει εἶναι οἱ διαφορετικοὶ ἐξωτερικοὶ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται ὡς ἄλλα σκηνικὰ κουστούμια τῆς ἴδιας παράστασης καὶ μὲ τοὺς ἴδιους ἠθοποιούς/ὑποκριτές.

Ὁ πυρήνας τῶν διαφορῶν ἀπαντήσεων εἶναι ὁ ἴδιος, ὅπως ἡ ψίχα τοῦ κρεμμυδιοῦ ἔχει τὴν ἴδια σύσταση μὲ τὶς φλοῦδες ποὺ τὴν περιβάλλουν ἂν καὶ ὅλες στοιβάζονται στὸ δομικὸ μικροσκοπικὸ κέντρο του, ὅπως ἀντίστοιχα οἱ πανομοιότυπες ρωσικὲς κοῦκλες «ματριόσκα» ποὺ χωροῦν ἢ μία μέσα στὴν ἄλλη, χωρὶς νὰ διαφέρουν παρὰ μόνο στὸ μέγεθος. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ὅπισθεν τῆς οἰασθήποτε ἀνθρώπινης ἐνέργειας ὑποκρύπτεται ἢ ἀναζήτηση μιᾶς πειστικῆς ἀπάντησης σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα. Ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὸ κακὸ πράττει, ἀσυναίσθητως τὴν ἀπάντηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα γυρεύει. Ἄλλωστε καὶ ὅταν κάποιος πολεμᾷ, γιὰ τὸ καλὸ του νομίζει ὅτι ἀγωνίζεται· ἂν καὶ εἶναι τραγικὸ, νομίζει πῶς ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξή του καὶ τὸ μέλλον του μὲ τὴν ἐξόντωση τοῦ ἄλλου μέσα ἀπὸ πολέμους, σφαγές, γενοκτονίες κ.λπ.

Ἀλλὰ βάσει τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ὁ Θεὸς οὐδέποτε ἐγκαταλείπει τὴ δημιουργία καὶ πάραυτα μὲ τὸ ἅμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀναγγέλλει τὴν προαποφασισμένη εἴσοδό του καὶ στὴν ἱστορία, ὡς Πάσχων –πλέον– Δοῦλος τοῦ Θεοῦ⁸. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐκλογή τοῦ Ἀβραάμ, ἐνός, προωθείται τὸ σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας γιὰ ὅλα τὰ «ἔθνη» ἀλλὰ σὲ σκηνικὸ πλέον ἐχθρικό «μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»⁹, προκειμένου ἢ ἐνσάρκωση νὰ λάβει σάρκα καὶ ὀστά. Οὐσιαστικὰ ἐπαναευαγγελίζεται τὴν πρωτολογικὴ πρότασή Του γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν ὑπαρξιακῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα συνοψίζονται

6. Γεν. 2, 7.

7. Γεν. 1, 26.

8. Βλ. Ἠσ. 52-53.

9. Φιλιπ. 2, 8.

στή ροπή πρὸς τὴ θνητότητα καὶ στὴν κλήση γιὰ ἀθανασία διὰ τῆς προσωπικῆς (ἐλευθέρως) ἐνώσεως κτιστοῦ-Ἀκτίστου.

Ὁ κόσμος πλέον ὁμῶς «ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται»¹⁰. Ὁ μετα-προπατορικός ἄνθρωπος εἶναι προσανατολισμένος στὴν ἀπευθείας λύση τῶν παραπάνω ἐρωτημάτων καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἐκφεύγει τῆς στενῆς ἐπιστημονικῆς ἀπαντήσεως, ἡ ἀναζήτησή του εἶναι ἀτέρμονη, δίχως τέλος. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν πολλοὶ ἀποδίδουν στὸν ἄνθρωπο τὸ κατηγόρημα: μυστήριο. Ὅντως ὁ ἄνθρωπος ἐν πολλοῖς μέχρι τοῦλάχιστον σήμερα, ὅσο καὶ ἂν τὸ DNA του ἔχει διαβασθεῖ καὶ ἔχει ἀποκωδικοποιηθεῖ, τόσο συνεχίζει νὰ παραμένει ἀνερμήνευτος, ἀσύλληπτος, ἀπρόβλεπτος καὶ ἀκατανόητος – καὶ αὐτὸ ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως δὲν εἶναι τυχαῖο, διότι ἡ ταυτότητά του δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴ φύση του. Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας δείχνει ὅτι ὅσο καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος προσπάθησε νὰ δώσει ἀπάντηση στὰ παραπάνω ἐρωτήματα ἀπ’ εὐθείας, διαμέσου τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὄχι μέσῳ τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἀποτύχει. Γιὰ νὰ «χρυσώσει» τὴν ἀποτυχία του συχνὰ μεταθέτει τὴν ἀπάντηση στὸ μέλλον στὸν καλύτερο κόσμο ποὺ πιστεύει ὅτι θὰ φτιάξει, σὲ ἕναν κόσμο ποὺ θὰ αὐτοδημιουργήσει, μὲ βάση τὶς δυνατότητες τοῦ εἴδους μας.

Μὲ τὸ προπατορικό ἀμάρτημα –βάσει τῆς διηγῆσεως τῆς Γενέσεως– κατὰ μία ἐκδοχὴ σιγά-σιγά ἡ μονοθεΐα ἀρχίζει νὰ ὑποχωρεῖ. Ἡ προσφερθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, ἐνότητα καὶ ἀλήθεια ἀπερρίφθη. Ὁ μετα-προπατορικός ἄνθρωπος ὅδευσε στὴ Βαβελικὴ πολυθεΐα, πολυγλωσσία, εἰδωλολατρία, παρὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ: «οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον»¹¹. Αὐτὴ ἡ διάσπαση, ἡ ρήξη ἀποτυπώθηκε σὲ μία πληθώρα ἀπαντήσεων. Ἡ κάθε ἐποχὴ προβάλλει ὡς ἀληθινὲς τὶς δικές της ἀπαντήσεις στὰ ὑπαρξιακὰ ζητήματα καὶ συχνὰ ἀπαιτεῖ νὰ τὶς ἐπιβάλλει μὲ βιαιότητα. Ἄλλες ἀπὸ αὐτὲς ἐπιβιώνουν στὸν χρόνον, ἄλλες ἔχουν ἐξαφανισθεῖ ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο καὶ ἄλλες νεώτερες ἀπαντήσεις ἀναφύονται. Οἱ ἐκάστοτε ποικίλες ἀπαντήσεις στὰ παραπάνω ἐρωτήματα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ θρησκείες, φιλοσοφίες, πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ συστήματα, ἰδεολογίες κ.λπ. Δὲν ὑπάρχει ἐπομένως στιγμή ποὺ ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀπασχολεῖται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὰ παραπάνω θέματα εἴτε σὲ προσωπικὸ εἴτε σὲ συλλογικὸ

10. Α΄ Ἰω. 5, 19.

11. Ἐξ. 20, 4.

ἐπίπεδο. Ὅσο καὶ ἂν ἀπάντησε μὲ διαφορετικὸ τρόπο ὁ πρωτόγονος, ἢ ἀργότερα ὁ πολιτισμένος, ὁ Ἑλληνας, ὁ Ρωμαῖος, ὁ Ἑβραῖος, ὁ Ἀσιάτης, ὁ Ἀφρικανὸς κ.ἄ., ὅσο καὶ ἂν οἱ ἐπιμέρους ἀπαντήσεις διαφοροποιῶνται, ἄλλο τόσο τὰ ἐρωτήματα εἶναι κοινὰ σὲ ὅλους τοὺς λαούς, σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμούς, σημεῖο ποὺ ὑποδηλώνει τὴν κοινὴ ἀφετηρία τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς προέλευσης καὶ τῆς σύστασης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ νοήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς θέτει τὸ πανανθρώπινο καὶ οἰκουμενικὸ ἐρώτημα: τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Ἐν στρέψει ὁ ἐνδιαφερόμενος τὴ ματιὰ του στὴν ἱστορία τῶν θρησκείων καὶ τῶν φιλοσοφῶν, θὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι οἱ ἀπαντήσεις ποὺ δόθηκαν ἀνὰ ἐποχὲς περὶ τοῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου σχετίζονται, συνδέονται, ἄπτονται καὶ ἐφάπτονται τῶν ἀπαντήσεων σχετικὰ μὲ τὸ περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου ἐρώτημα. Δηλαδή τὸ ἀνθρωπολογικὸ ἐρώτημα εἶναι ἐν ταυτῶ κοσμολογικὸ, ὄντολογικὸ, ἠθικὸ, θεολογικὸ κ.λπ. Ἀκόμη καὶ οἱ λεγόμενες ἄθρησκες/ἄθεες κοινωνίες ἐνέχουν μία «θρησκευτικὴ» ἀντίληψη περὶ Θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου.

Σήμερα θεωροῦμε ὅτι βρισκόμαστε στὶς ἀπαρχὲς μιᾶς ἐποχῆς ποὺ ὀνομάζουμε ἐποχὴ τῆς Μετανεωτερικότητας ἢ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας (ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ±1970). Τὰ ὅσα νέα χαρακτηριστικὰ φέρνει στὸ προσκήνιο δὲν προῆρθαν διὰ παρθενογενέσεως. Συνεπῶς γιὰ νὰ κατανοήσει κάποιος τὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ τόσο στὸ ὑπόβαθρό της, ἀλλὰ καὶ νὰ στρέψει τὰ βλέμματα καὶ πρὸς τὸ «τέλος» τῆς ἱστορίας¹², πρὸς αὐτὸ ποὺ φαίνεται νὰ τείνει ἡ δημιουργία. Πρόκειται γιὰ μία διεργασία ποὺ ἀπαιτεῖ μία σφαιρικὴ γνώση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου κυρίως στὴ Δύση ὅπου ἀναπτύχθηκε τὸ τεχνικὸ πνεῦμα. Βεβαίως μία κριτικὴ καὶ συγκριτικὴ προσέγγιση τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρώπινης πορείας καὶ τῶν ἱστορικῶν της φάσεων, καθὼς καὶ τῶν θεωριῶν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι πρᾶγμα σύνθετο καὶ πολύπλοκο, ἰδιαίτερος γιὰ τὶς ἐποχὲς ποὺ δὲν ἔχουμε γραπτὲς πηγὲς καὶ μαρτυρίες.

12. Τὸ ὅτι τείνει ἡ ἱστορία κάπου ἀνεπίγνωστα δηλώνεται καὶ ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ὅταν λένε ὅτι «ὄλοι μαζί θὰ φτιάξουμε ἕναν καλύτερο κόσμο», «ἕνα καλύτερο αὔριο», «τὸ μέλλον ἀνήκει στοὺς νέους» κ.τ.ἄ.

Πάντως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εποχής της ψηφιακής τεχνικής (digital era) είναι μεταξύ των άλλων ή δημιουργία ενός νέου περιβάλλοντος αλγορίθμων με τα βασικά σύμβολα 1 και 0 (δυαδικό σύστημα). Δεν είναι τυχαίο ότι σε αυτό το νέο περιβάλλον ο χρόνος και ο χώρος έχουν υποχωρήσει. Ουσιαστικά το νέο περιβάλλον, ενώ φαντάζει άπεριόριστο, στην ουσία είναι τόσο ανύπαρκτο, τόσο μικρό όσο ένα δακτυλικό περίγραμμα. Με ένα πάτημα (“click away”) του δακτύλου μας παρέχεται ή δυνατότητα στον άνθρωπο –χρήστη πλέον– να εισέρχεται σε ένα περιβάλλον εικονικό και εικονικά άπεριόριστο. Όλα γίνονται «ζωντανά» (“live”). Αυτό το περιβάλλον είναι «άυλο» σε σχέση με τον όγκο και τη βαρύτητα της ύλης και του σώματος· για τον λόγο αυτόν το σώμα είναι περιττό· αποτελεί εμπόδιο γιατί παραπέμπει σε περιορισμούς, στη φθαρτότητα. Ένας τρόπος υπέρβασης αυτής της φθαρτότητας είναι ή βιομηχανία αντιγήρανσης, ή άρνηση του γήρατος, ή προώθηση της αιώνιας νεότητας του σώματος. Καθ’ όν τρόπον ή Άγία Γραφή διδάσκει ότι ή πηγή της ζωής του ανθρώπου είναι ο Θεός, ή ελεύθερη ένωση μαζί Του, στον αντίποδα έρχεται το τεχνικό πνεύμα, συνεχίζοντας την παράδοση του όφους, και αυτοπροβάλλεται σαν να είναι το ίδιο ή πηγή της ζωής, της άθανασίας, με τις τεχνολογικές εφαρμογές του¹³. Αυτό είναι έμφανές, διότι όλη ή σύγχρονη ζωή είναι προσανατολισμένη και δομημένη πάνω στην τεχνολογική έξάρτηση, στην όποια όλοταχώς και ίλιγγιδώς βυθιζόμαστε άνεπιστρεπτί. Η ψηφιακή τεχνολογία προωθεί μία ζωή στην όποια ή φυσική σωματική παρουσία του ανθρώπου δεν είναι άπαραίτητη. Όποιος άρνηθει τη νέα αυτή πραγματικότητα της ήλεκτρονικής διακυβέρνησης είναι άδύνατο να έπιβιώσει. Για παράδειγμα, χωρίς την ήλεκτρονική ταυτοποίησή μας δεν θα μπορούμε πλέον να κάνουμε καμμία οικονομική ή άλλη συναλλαγή, καμμία έπαγγελματική συνεργασία κ.λπ.

Όλοένα και περισσότερο οί ψηφιακές εφαρμογές και δυνατότητες περιορίζουν και περιστέλλουν τον άνθρωπο σε μία άνελεύθερη ζωή στην όποια δεν είναι άπαραίτητη ή σωματική του διαμεσολάβηση, γι’ αυτό και πολλά πράγματα καθίστανται περιττά. Συνήθειες στις όποιες

13. Βλ. σχετικά το άρθρο μας: Άλ. Κατσιάρας, «Έπιλεγόμενα. Προπατορικό άμάρτημα και τεχνικό πνεύμα», *Θεολογία* 91, 1 (2020), σσ. 195-230.

ἀπαιτείτο ἢ συμμετοχὴ τοῦ σώματος ὅπως νὰ ντυθεῖς, νὰ βάλεις τὰ καλά σου ροῦχα, νὰ πᾶς σὲ μία γιορτὴ, νὰ βγεις ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ νὰ ἀγοράζεις τὰ ἀναγκαῖα, νὰ πᾶς τὸ παιδί σου νὰ παίξει, νὰ μεταβεῖς στὴν ἐργασία σου, νὰ χρησιμοποιήσεις τὰ Μ.Μ.Μ. ἢ νὰ ὀδηγήσεις τὸ αὐτοκίνητό σου, νὰ συναντήσεις τοὺς φίλους καὶ τοὺς συναδέλφους σου, ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ γίνουν, γίνονται πλέον ἀπὸ μακριά, ἐξ ἀποστάσεως, ἀπὸ τὸ σπίτι· σὲ ἠλεκτρονικὰ καφενεῖα (“netcafe”), σὲ ἠλεκτρονικὲς πλατφόρμες, σὲ ἠλεκτρονικὰ τηλεδωμάτια (“chatrooms”)· τηλεργασία, τηλεκπαίδευση, τηλεξέταση (“take home exams”), τηλεθρησκευτικότητα. Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν πρὶν ἀκόμη τὰ ρομπὸτ ἀντικαταστήσουν τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε δραστηριότητα. Ἡ ζωὴ τοῦ πολιτισμένου κόσμου πλέον κινεῖται στὶς ράγες τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ κάθε ἐκτροχιασμός θὰ ἦταν κάτι σὰν ἓνα ἀσύλληπτο παγκόσμιο πυρηνικὸ ὀλοκαύτωμα. Ἐνα γενικὸ “delete” (διαγραφή) δύναται νὰ συνεπάγεται καὶ ὀλοσχερῆ καταστροφή, ἀδυναμία ἐπιβίωσης. Ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος εἶναι πλέον ἔρμαιο τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, ἐξαρτημένος, χωρὶς ἐλευθερία, χωρὶς ἰδιωτικότητα κ.τ.τ.

Σὲ κάθε ἐπίπεδο τοῦ κοινωνικοῦ βίου, θρησκευτικὸ, πολιτικὸ, οικονομικὸ, ψυχολογικὸ, πολιτειακὸ κ.ἄ. περάσαμε ἀπὸ τὸ ἀπαραίτητο τῆς ἀνθρώπινης φυσικῆς παρουσίας στὴ διεκπεραίωση ὄλων αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν ἄνευ τῆς ἐνεργοῦ ἀνθρώπινης φυσικῆς συμμετοχῆς, στὴν ἀσώματη ἀνταλλαγὴ καὶ ἐπικοινωνία. Τὸ σῶμα πλέον ἀκόμη κι ἂν δὲν εἶναι περιττό, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο· οἱ ψηφιακὲς ἐφαρμογὲς ἀντικαθιστοῦν τὸ σῶμα, τὸν ἄνθρωπο. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ πού κάποιοι σύγχρονοι προσπαθοῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ἀναγκαιότητα τῆς φυσικῆς παρουσίας, τοῦ σώματος, στὴν πράξη ἢ ὑποστήριξη αὐτὴ εἶναι ἀναιμική· τὴν ἀναιροῦμε, διότι ἤδη εἴμαστε μέρος τῆς νέας εἰκονικῆς πραγματικότητας. Μποροῦμε νὰ γεννιόμαστε πλέον καὶ διὰ τῆς τεχνολογίας (τεχνητὴ σύλληψη/γονιμοποίηση), ἀλλὰ δι’ αὐτῆς μεγαλώνουμε καὶ ζοῦμε κατὰ πάντα· ὅ,τι ὅμως καλὸ μᾶς προσφέρει ἢ τεχνολογία, κατὰ κάποιον τρόπο μᾶς τὸ ἀφαιρεῖ¹⁴, γιατί, παραφράζοντας τὴ γνωστὴ ρήση τῶν στωικῶν: «οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ», πλέον στὴ

14. Σχετικὰ μὲ τὰ ὅσα προξενεῖ ἡ τεχνολογία βλ. τὸ ἄρθρο μας: «Προλεγόμενα. Τεχνολογία: ζήτημα (ἀπλῶς) χρήσεως ἢ καὶ φύσεως καὶ στάσεως», *Θεολογία*, τ. 90, 3 (2019), σσ. 7-17, κυρίως σ. 12 κ.έ.

μεταπροπατορική εποχή δὲν ὑπάρχει καλὸν ἀμιγῆς κακοῦ, παρὰ μόνον ὁ Χριστός, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία.

Μολονότι ἡ εποχή μας χαρακτηρίζεται ὡς ὕλιστική, ἐν τούτοις ἔχει τὴν παραδοξότητα ἢ ὕλη πλέον νὰ χάνει τὸν ὄγκο καὶ τὴ βαρύτητά της, τὸ νόημα καὶ τὴ σημασία της. Ὅλα τείνουν νὰ γίνουν ἄυλα. Ὁ δυτικὸς κόσμος, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μία φαντάζει ἀδιάφορος πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ὕλιστικός, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια ἐξανεμίζει τὴν ὕλη, τὴν ἐλαφρύνει, τὴν συρρικνώνει σὲ βαθμὸ ἀνυπαρξίας. Ὅλα προσμετρῶνται ὡς ἐνέργεια ἢ καθίστανται ἀψηλάφητα. Ἐνας ἰδιότυπος δοκητισμὸς¹⁵ φαίνεται νὰ χαρακτηρίζει τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, ἢ ὅποια ἔχει δημιουργήσει μία εἰκονικὴ πραγματικότητα καὶ ἐκεῖ ἔχει τοποθετήσει ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ ζεῖ. Αὐτὴ ἡ κατ' οὐσίαν ὑποτίμηση τοῦ σώματος (τῆς ὕλης) δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου πλησιάζει –ἂν ἤδη δὲν εἶναι– τὸν κλασικὸ δυϊσμό, ὁ ὁποῖος μέσα ἀπὸ διαφόρους τρόπους καὶ δρόμους εἶχε στόχο τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἐπαχθὴ καὶ μισρὰ ὕλη. Ἡ οὐσία τοῦ κλασικοῦ δυϊσμοῦ ἐφαρμοσθεῖσα στὸν ἄνθρωπο δέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ ζεύγη συστατικῶν στοιχείων ἐκ τοῦ ἀντιθέτου (“*ex contrario*”), ἀντιμαχομένων, π.χ. σῶμα καὶ προϋπάρχουσα ἐκ φύσεως ἀθάνατὴ τις οὐσία, ἀπόρροια θεϊκῆς οὐσίας, ἢ ὅποια ἐγκλωβίσθηκε στὸ ποταπὸ σῶμα καὶ ἢ ὅποια διὰ τῆς αὐτο-καθάρσεως¹⁶ ἀγωνίζεται νὰ ἐπιστρέψει στὴν ἀρχικὴ τῆς κατάστασι. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ δυϊσμὸς κατέταξε τοὺς ἀνθρώπους σὲ τρεῖς κατηγορίες: τοὺς σωματικούς, τοὺς ψυχικούς καὶ (ὡς ἀνώτερους) τοὺς πνευματικούς. Καὶ ἐνῶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν ὀμιλεῖ ἴσως τόσο ξεκάθαρα γιὰ μεταθανάτια ἀθανασία, ἐν τούτοις φαίνεται ὡς νὰ ἔχει στρέψει τὴν προσπάθειά του στὴν ἐπίγεια κατάκτησή της, στὸ ἐδῶ καὶ τώρα!¹⁷.

15. Δοκητισμὸς ἀποκαλεῖτο αἰρετικὴ ομάδα τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., ἢ ὅποια ἠρνεῖτο ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἦταν πραγματικὸ, διδάσκοντας πὺς αὐτὸ ἦταν φαινομενικὸ (κατὰ δόκησιν). Ὁ ὅρος εὐρύτερα χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ἄρνησι τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ· βλ. σχετ. λήμμα, ΘΗΕ, τ. 5, σ. 149.

16. Πλάτωνος, *Φαίδων*, 67 c5-d2.

17. Εἶναι ἐνδεικτικὸ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἡ μέθοδος τῆς κρουοκατάψυξης ἔχει πλέον ξεφύγει ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς τεχνητῆς γονιμοποίησης γιὰ τὴν ὅποια ἐφευρέθηκε (κρουοκατάψυξη ὠαρίων ἢ σπερματοζωαρίων) καὶ ἐπεκτείνεται στὴ διατήρηση τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου σώματος!

Ἄνὰ περιόδους στὸ δυϊστικὸ πλαίσιο ὁ ἄνθρωπος ἔφθανε στὴ λύτρωση ἀπὸ τὸ σῶμα εἴτε μέσα ἀπὸ ἓναν ὀλοκληρωτικὸ ἀσκητισμὸ εἴτε μέσα ἀπὸ ἓναν ἀχαλίνωτο αἰσθησιασμό (μὲ στόχο ἢ ἀποτέλεσμα νὰ διαφθαρεῖ καὶ νὰ καταστραφεῖ τὸ σῶμα), εἴτε ἀπὸ ἓναν μυστικισμό (ποὺ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἀφαιρέσει ἐντελῶς), εἴτε διὰ τῆς γνώσεως, δρόμοι ποὺ συναντῶνται στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ κατὰ Πλάτωνα δεσμωτήριον ποὺ λέγεται σῶμα¹⁸. Σήμερα ὁ δρόμος ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸ σῶμα περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν δρόμο τῆς εὐκολίας, τῆς φροντίδας, τῆς ἀπραξίας, μέσα ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ διευκόλυνσή του σὲ βαθμὸ ποὺ τὸ μόνο γιὰ τὸ ὁποῖο τὸ χρειάζομαστε εἶναι γιὰ νὰ κάνει ἓνα «κλίκ». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ τὸ σῶμα ὡς νὰ ἐξαυλῶνεται. Μπορεῖ ἴσως καὶ νὰ πιστεῦει κάποιος ὅτι καὶ αὐτὸ τὸν τρόπον τινὰ περνᾷ στὸν χῶρο τοῦ αὐλοῦ, τῆς ἀθανασίας. Ἡ πίστη στὴν ἀθανασία τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἀπορριπτικὴ ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως, γιὰ τὸ σῶμα καὶ γι' αὐτὸ πλάσθηκε, ὄχι ὅμως διὰ τῆς ἐξαυλώσεώς του, ἀλλὰ διὰ τῆς καταφάσεώς του.

Ὁ ἄνθρωπος –ὄ,τι ἀπομένει(;)- πλέον ἀπογειώνεται. Ἐξακτινώνεται. Χωρὶς τὸ σῶμα οἱ διαστάσεις τῶν ὀρίων τοῦ χῶρου καὶ τοῦ χρόνου καταργοῦνται. Δίδεται ἡ ψευδαίσθηση ὅτι ὁ θάνατος καταργεῖται. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ταξιδεύει παντοῦ μὲ ταχύτητα φωτὸς καὶ νὰ εἶναι «πανταχοῦ παρῶν» στὸ διάστημα. Ἐπομένως ἐπιβεβαιώνεται ὅτι: «Ὅλο καὶ συχνότερα ἡ πραγματικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονταν ἐδῶ ἔξω, στὸ διάστημα. Μυαλά, ὄχι σώματα! Τὰ ἄφθαρτα σώματα ἔμειναν πίσω στοὺς πλανῆτες, διαθέσιμα ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Μερικὲς φορὲς γιὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ὑλικά θέματα, ἀλλὰ αὐτὸ γίνονταν ὅλο καὶ πιὸ σπάνια»¹⁹. Ὁ ἄνθρωπος, ἐκμηδενίζοντας τὴν παρουσία τῆς ὕλης μὲ τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ἐνῶ τὸ μὴ ὑλικὸ μέρος παραμένει, φαντάζει ὡς ἄυλο ὄν, ὡς θεός (*homo deus*), ὡς νὰ ἔχει κατακτήσει ἤδη τὴν ἀθανασία διὰ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας. Τὰ ἐρωτήματα εἶναι πολλά, ἀλλὰ ἐν προκειμένῳ παραμένει κυρίαρχο τὸ ἐξῆς: Κατὰ πόσον εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀδιέξοδο τὸ γεγονὸς ὅτι πλέον ὀλοένα καὶ πιὸ σπάνια

18. Ἡ θέση ὅτι τὸ σῶμα εἶναι τὸ δεσμωτήριον τῆς ψυχῆς ἐντάσσεται στὴν πλατωνικὴ θεωρία περὶ προϋπαρχούσης ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ποὺ ἀναπτύσσεται διεξοδικὰ στὸν διάλογο Πλάτωνος *Φαίδων*, 65d-118b.

19. Ἰσαάκ Ἀσίμωφ, *Ἡ τελευταία ἐρώτηση* (διήγημα ἐπιστημονικῆς φαντασίας, 1956), ἑλληνικὴ μετάφρ. στὸν ἰστότοπο Λέσχη Βιβλίου: leschi.gr/forum/index.php?threads/H-τελευταία-ερώτηση-του-Ισαάκ-Ασίμωφ.4182/.

τὸ σῶμα διαμεσολαβεῖ στὴν ἐπικοινωνία, ὅτι ὀλοένα καὶ πρὸ σπάνια χρησιμοποιεῖται;

Σὲ ὅλα αὐτὰ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν παραμένει οὐδέτερη. Ἡ θεολογία πάντοτε εἶναι μία παρουσία· μία παρουσία ποὺ διακρίνει, ἀλλὰ ποὺ δὲν διαιρεῖ οὔτε συγχωνεύει. Εἰδικώτερα δὲ στὴν παρατηρούμενη ἄμεση καὶ ἔμμεση ὑποτίμηση τοῦ σώματος, ἔχει θέση ποὺ ἀντανακλᾷ τὴν κατάφαση τῆς ὕλης καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος σὲ βαθμὸ ἀσύλληπτο στὸ πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου. Ἀποτελεῖ μία θέση ποὺ συνοψίζεται στὴ βιβλικὴ καταγραφή ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν»²⁰ πλασμένος, θέση τὴν ὁποία μὲ θεόπνευστο τρόπο ἀπαράμιλλα ἐρμηνεύει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἀναφερόμενος στὸν Χριστὸ λέγει ὅτι εἶναι «πρωτότοκος πάσης κτίσεως»²¹, «κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰώνιοις σεσιγημένου»²² καὶ ταυτοχρόνως «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν»²³. Ἐμπνεόμενοι ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς καὶ ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἀπὸ τὰ παραπάνω, προκύπτει ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Πατρὸς εἶχε προαποφασισθεῖ νὰ γίνεῖ ἄνθρωπος πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου²⁴. Ὁ σκοπὸς ἦταν νὰ γίνεῖ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ἄνθρωπος καὶ πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸν δημιουργήθηκε ἡ κτίση, ὄχι τὸ ἀντίθετο. Ἐπομένως δὲν «σύρθηκε» ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς στὴν ἐνανθρώπηση – πρᾶγμα ἀσύμβατο νὰ ὑπόκειται ὁ Δημιουργὸς στὸ δημιούργημα. Βεβαίως στὸ χωρίο αὐτό («κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν») παρουσιάζεται ἡ παραδοξότητα κάτι ποὺ δὲν ἔχει γίνεῖ ἱστορικὰ ὡς νὰ ἔχει συμβεῖ, δηλαδὴ ἡ ἐνσάρκωση, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνακαίνιση «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος»²⁵. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται νὰ ἀποτελεῖ ὁ Θεάνθρωπος τὸ ἀρχέτυπο τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ αὐτοῦ ποὺ ἱστορικὰ προηγεῖται τῆς ἐνσαρκώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρχέτυπο αὐτοῦ

20. Γεν. 1, 26.

21. Κολοσ. 1, 15.

22. Ρωμ. 16, 25

23. Κολοσ. 1, 18.

24. Ἐπιπλέον πρβλ.: Ἀ' Πέτρ. 1, 19· Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Πρὸς Θαλάσσιον, Ἐρώτησις ξ', PG, τ. 90, σσ. 620-621· Νικοδήμου Ἁγιορείτου, Ἀπολογία τις ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀοράτου πολέμου κειμένου σημειώματος περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου, Ἐγχειρίδιον Συμβουλευτικόν, ἐκδ. Σ. Σχοινᾶς, Βόλος 1969.

25. Κολοσ. 3, 10.

πὸ θὰ γίνει στὸ μέλλον καὶ ἀφορᾶ τὸν «ἀνακαινούμενον ἄνθρωπον». Ἐπομένως ὅταν λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσίν Του, αὐτὸ παραπέμπει εἰδικὰ στὸν Υἱὸ καὶ Λόγο τοῦ Πατρὸς²⁶. Ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἢ ἐπὶ τὸ ὀρθότερον ὁ ἐν δυνάμει Τεχθεὶς καὶ ἐν δόξει Ἐρχόμενος Θεάνθρωπος, εἶναι τὸ «καλοῦπι» στὸ ὁποῖο βασίσθηκε ἡ μορφοποίηση τοῦ ἀνθρώπου²⁷. Ὁ Θεάνθρωπος εἶναι «ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας καὶ ἀρχὴ τῆς ἀνακαινίσεώς της μὲ μία νέα δημιουργία»²⁸. Ἄρα ὅ,τι καὶ νὰ ἐννοήσουμε στὸ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεανθρώπου (ὅπως αὐτεξούσιον, ἐλευθερία, ἀγάπη κ.λπ.), δὲν μποροῦμε ἐπ' οὐδενὶ περιπτώσει νὰ ἐξαίρεσουμε καὶ τὴν προκαταβολικὴ σωματικὴ διάσταση τοῦ Πρωτότοκου καὶ πρωτότυπου «καλοῦπιου», κατόπτρου²⁹. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὁ Θεάνθρωπος εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος Ἄνθρωπος. Ὅμως αὐτὴ ἡ θεολογικὴ θέση φανερῶνει τὴν ἀπόλυτη κατάφαση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος, ἡ ὁποία ὀλοκληρῶνεται διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Ἡ ἐλπίδα τῆς αἰώνιας ζωῆς διέρχεται διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, διέρχεται διὰ τῆς σωματικῆς βρώσεως καὶ πόσεως τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Συνάξει. Τί μεγαλύτερη τιμὴ, ὕμνος καὶ δοξασμός!

Τὸ σῶμα εἶναι ὁ καμβᾶς ὄλων τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πεδίο πὸ ἀναμετρᾶται μὲ τὸ δεδομένο τῆς ἰδρύσεώς του, τῆς συστάσεώς του. Εἶναι ὁ τόπος πὸ λαμβάνει χώρα ἡ κοινωνία μας μὲ τὸν Ἄ(ἄ)λλο, μὲ τὸν Ἀχώρητο, μὲ τὸν συνάνθρωπο, μὲ τὴν κτίση καὶ ἐδῶ ἀλλὰ καὶ στὰ ἔσχατα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸν ἀναστάσιμο παιᾶνα ἀναφέρεται πὸς ὁ στόχος εἶναι νὰ χαρισθεῖ ζωὴ «τοῖς ἐν τοῖς μνήμασιν» –ἀλλὰ στὰ μνήματα βρίσκονται μόνο τὰ σώματα, καὶ αὐτὰ ἀποσυντεθειμένα–, γιὰτὶ μόνο μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, διὰ τῆς ἀναστάσεώς των καθίσταται

26. Πρβλ. SC 406, 114, 22: “*Imago autem Dei Filius est, cuius ad imaginem factus est homo. Et propter hoc in novissimis temporibus apparuit, ut imaginem similem sibi ostenderet*” («Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Υἱός, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ὁποῖου ἔγινε ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ ὁ Υἱὸς ἐμφανίστηκε κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ εἰκόνα Του εἶναι ὅμοια πρὸς Αὐτόν». Βλ. Ἰω. Καραβιδόπουλος (Εἰσαγωγὴ, Μετάφραση, Σχόλια), *Εἰρηναίου Ἐπισκόπου Λουγδούνου, Ἐπίδειξις τοῦ Ἀποστολικοῦ Κηρύγματος*, Θεσσαλονίκη 1965, σσ. 41-42.

27. Βλ. Ῥωμ. 8, 29: «*συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*».

28. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, μετάφρ. Σ. Ἀγουρίδης, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, σ. 322.

29. *Β' Κορ.* 3, 18.

δυνατὸν τό: «ἀλλήλους περιπτυξώμεθα, εἶπομεν ἀδελφοὶ καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς...», νὰ ἐορτάσει ἢ κτίση ὀλάκερη: «Ἐορταζέτω δὲ κόσμος, ὁρατός τε ἅπας καὶ ἀόρατος». Δὲν εἶναι τυχαῖο ἐπίσης ὅτι αὐτὴ ἢ συνάντηση τοῦ σύμπαντος κόσμου προεικονίζεται στὸ ἱερὸν Δισκάριον τῆς Προσκομιδῆς – ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ κεντρικὸ θέμα σχεδὸν ὅλων τῶν Ψυχογιωρτῶν, σύμφωνα μὲ τὸν Π. Λεκατσᾶ: «Εἶναι ἢ παράσταση μιᾶς ἀνθρωπότητος ποὺ δὲν τὴν ἀπαρτίζουν οἱ ζωντανοὶ μοναχά, μὰ σ' ἀδιαίρετη ἐνότητα κ' οἱ πεθαμένοι τῆς καὶ οἱ ζωντανοὶ – οἱ πεθαμένοι τῆς ποὺ συντηροῦν τοὺς ζωντανούς καὶ οἱ ζωντανοὶ ποὺ συντηροῦν τοὺς πεθαμένους». Καὶ συνεχίζει: «μέσα ἀπὸ μιᾶ γιορτῆ ... ξανασυναντιοῦνται μὲ τοὺς νεκροὺς οἱ ζωντανοὶ ... γιὰ νὰ χαιρετηθοῦνε, νὰ ἀγαπηθοῦνε...»³⁰. Τελικὰ ἢ ἀνάσταση δὲν εἶναι ἓνα ἀτομικὸ γεγονός ἀλλὰ βαθύτατα κοινωνικὸ (π.χ. «ἐπιτάφια γεύματα»). «Μία ἀνάσταση χωρὶς κανεὶς νὰ συναντηθεῖ μὲ τὰ ἀγαπημένα του πρόσωπα εἶναι ἄνευ νοήματος».

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ περισσότεροὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μὲ σθένος ἀντέκρουσαν κάθε ἀπόχρωση τῶν δυϊστικῶν συστημάτων καὶ παραφυσικῶν (ὀρφικῶν, πυθαγορείων, Πλάτωνος, γνωστικῶν, Πλωτίνου, Μαρκίωνος, Μοντανοῦ κ.ἄ.). Μετ' ἐπιτάσεως ἀντέκρουσαν τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀντιμαχόμενα συστατικὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλο ἐθεωρεῖτο κατώτερο καὶ ἄλλο ἀνώτερο. Κυρίως ἀντιτάχθηκαν σὲ οἰανδήποτε φυσικὴ καθ' ἑαυτὴν ἀθανασία, προὔπαρξη κάποιου συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀντλήση τοῦ «εἶναι» τοῦ ἀνθρώπου μονομερῶς ἀπὸ αὐτὸ τὸ αὐθύπαρκτο συστατικόν. Διότι, ἂν κάτι εἶναι καθ' αὐτὸ ἀθάνατο, σημαίνει καὶ ἄκτιστο· ἀλλὰ Ἄκτιστος δεχόμεστε ὅτι εἶναι μόνο ὁ Θεός, ὅπως λέγει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, δὲν ὑπάρχει κάτι ποὺ νὰ μὴν κτίσθηκε ἀπὸ τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα³¹. Ἀλλὰ ἂν παρ' ἐλπίδα ἢ συζήτηση ἐξέπιπτε στὸ ἐπίπεδο τοῦ τί δημιουργήθηκε πρῶτο καὶ τί ὕστερο, τί εἶναι κρείττον καὶ τί ἔλασσον, τί νόημα θὰ εἶχε, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶναι δημιουργημένα; Καὶ σὲ τούτῃ τὴν περίπτωσιν, ἂν ἤθελε ἀναγνωσθεῖ κατὰ γράμμα ἢ ἀνθρωπολογικὴ διήγησις τῆς Γενέσεως, στὸ σῶμα δίνει τὴν πρωτιά, ἀφοῦ ἀπὸ τὸ

30. Παναγῆς Λεκατσᾶς, *Ἡ Ψυχὴ. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς καὶ τὰ ἔθμα τοῦ θανάτου*, Ἐκδοτικὸν Ἰνστιτοῦτον Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1957, σ. 421.

31. Κολ. 1, 16-17. Βλ. ἐπίσης *Ἰω.* 1, 14.

σῶμα ξεκινᾶ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου: «καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς»³². Ὅμως ἡ ἱστορία στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἀπέδειξε ὅτι ἡ δυϊστικὴ ἰδέα τῆς προϋπαρχούσης φυσικῆς ἀθανασίας μέρους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὄχι τῆς κατὰ χάριν ἐκ τῶν ὑστέρων, εἶναι ἀνθεκτικὴ τὰ μάλα καὶ ἀπαράμιλλα γοητευτικὴ. Διότι ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἐπιλύει τὸ πρόβλημα τῆς ἀθανασίας καὶ ἀποδίδει ἐμμέσως τὰ ἴσα πρὸς τὸν Θεό. Ἡ πίστις ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου στὴν προϋπαρξὴ ἀθανάτου συστατικοῦ μέρους στὴ φύση του καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ σώματός του ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ὑφαρπαγὴ τῆς ἰσοθεΐας, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀποτελεῖ μάλιστα τὴν πρὸ σκληρῆ ἐκδίκηση κατὰ τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀμφισβήτηση καὶ κατάργηση τῆς διακρίσεως μεταξὺ κτιστοῦ καὶ Ἄκτιστου. Ἀλλὰ ἐν ταύτῳ εἶναι καὶ ἡ πρὸ σκληρῆ αὐτοεκδίκηση τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ θέτοντας χάσμα ἀνάμεσα στὸ κτιστὸ καὶ τὸ Ἄκτιστο στροβιλίζεται στὸ μηδὲν χωρὶς νὰ μπορεῖ πλήρως νὰ ἐκμηδενισθεῖ³³. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τὸ «εἶναι» τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εὐρίσκεται σὲ ἐκεῖνο τὸ συστατικὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ποὺ μεμονωμένα προϋπῆρχε τοῦ σώματος καὶ θὰ συνεχίσει νὰ ἐπιβιώνει καὶ μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος του, ὅσο κι ἂν φαντάζει ἰσοθεϊκό, ἐν τούτοις ὀδηγεῖ σὲ ἕναν «μαζοχιστικὸ» διχασμὸ ποὺ οἱ ὑπαρξιακὲς του συνέπειες εἶναι ὑπερφυσικῶν διαστάσεων³⁴.

Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἐὰν δὲν πιστεῦε ὅτι τὸ σῶμα εἶναι καλὸν λίαν καὶ «ἐπιθυμητό» γιὰ τὸν Θεό, τὸ κατὰ Ἰωάννην *Εὐαγγέλιο* δὲν θὰ ἄρχιζε μὲ τὶς ἐπιβλητικὲς, κατηλωτικὲς, ἀπόλυτες φράσεις: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» καὶ «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο»³⁵ οὔτε ὁ ἀπόστολος Παῦλος θὰ ἀποκαλοῦσε τὸ σῶμα ναὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος³⁶. Ἄν ἐπομένως τὸ σῶμα ἦταν ἐπαίσχυντο, ποταπὸ, περιττό, μιαιρό, γιὰ ποιόν λόγο νὰ τὸ

32. Γεν. 2, 7. Πρβλ. John Behr, *Irenaeus of Lyons, Identifying Christianity*, Oxford University Press, Oxford 2013, σ. 206: "... the comprehensive of his understanding of the single economy of God, and his attention to the flesh as the focus of the economy of God" καὶ σ. 207: "... was it necessary to emphasize that God's handiwork is nothing other than the flesh itself".

33. Βλ. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΚΘ' περὶ Υἱοῦ*, 13, PG 36, 89-90: «καὶ ἤρκαται καὶ οὐ παύσεται».

34. Πρβλ. Σοφοκλέους, *Ἀντιγόνη*, στ. 332-3: «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει».

35. Ἰω. 1, 1 καὶ 1, 14.

36. *Α' Κορ.* 6, 19: «τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματος ἐστίν».

λάβει ὁ Χριστὸς μὲ τρόπο ἀδιαίρετο καὶ νὰ τὸ ὀδηγήσει στὴν Ἀνάστασή του; Για ποιὸν λόγο ἡ Ἐκκλησία νὰ θεσπίσει νὰ διαβάζεται ἡ περικοπὴ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ *Ἰεζεκιήλ*³⁷, ποὺ περιγράφει τὴν ἀνασύσταση τῶν ἀποσυντεθειμένων σωμάτων, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν λιτάνευση τοῦ Σώματος τοῦ Θεανθρώπου; Ὁ Χριστὸς δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς καὶ σῶμα, ὅπως καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁμοίως.

Ὅσο ἡ ψηφιακὴ ἐποχὴ, ἡ ἐποχὴ τῆς Μετανεωτερικότητος, ἀντιλαμβάνεται τὸ σῶμα καὶ εὐρύτερα τὸν ἄνθρωπο μὲ τρόπο δυϊστικὸ, τὸ ἀδιέξοδο θὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀδιέξοδο. Ἡ ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ ὄντολογικὸ του θεμέλιο στὸν Θεάνθρωπο καὶ ὄχι στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ ἢ σὲ κάποιο μέρος τῆς συστάσεώς του εἶναι ἡ μόνη διέξοδος στὰ πανάρχαια ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου μὲ θεμελιώδεις ἐκεῖνο τοῦ θανάτου. Ἡ Ἐκκλησία ἀπέρριψε κάθε δυϊστικὴ θεώρηση περὶ ἀνθρώπου ποὺ θεωροῦσε ὅτι ἡ ταυτότητα, τὸ «εἶναι» τοῦ ἀνθρώπου, ἐστιάζει ὅπουδήποτε ἄλλοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσωπικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Ἡ ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν σχέση του μὲ τὸν Χριστό. Ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξή του μέσα ἀπὸ ἓνα «πλέγμα σχέσεων»³⁸.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας
Διευθυντὴς Συντάξεως

37. *Ἰεζ.* 7, 1-14.

38. Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας, *Ἐλευθερία καὶ Ὑπαρξή. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο στὸν χριστιανικὸ Ἑλληνισμό*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2018, σ. 121.